

DEMOKRATI OCH BARN INFLYTANDE I FÖRSKOLOR I OLIKA LOKALA OMRÅDEN

Carina Hjelmér

Inst. för tillämpad utbildningsvetenskap

UMEÅ UNIVERSITET

BAKGRUND

- Efter andra världskriget, viktigt med demokratifostran
- Idag en allt viktigare del av uppdraget i förskolan?
- Samtidigt visar forskning att formellt lärande, prestationer och effektivitet värdesätts allt högre (Johansson m fl 2018)
- Svårigheter och osäkerhet uttrycks, både när det gäller att definiera och genomföra demokratiuppdraget (Jansen m fl 2011)

UMEÅ UNIVERSITET

BEGREPPEN *DEMOKRATI,* *INFLYTANDE OCH DELAKTIGHET*

- Demokratifostran handlar om utveckling av politisk delaktighet, där barn utövar inflytande, och får lära sig att vissa värden är offentliga, delade och gemensamma angelägenheter (Colnerud 2004)
- Inflytande och delaktighet likställs ofta i förskolan, och handlar om att barn ska bli hörda och sedda, och att deras intressen, intentioner och sätt att förstå bemöts och tas tillvara på ett respektfullt sätt (Sheridan & Pramling Samuelsson 2001)
- Skolverket (2000) skiljer mellan formellt inflytande (organiserade former) och informellt inflytande (i den dagliga verksamheten)
- Inflytande kopplas i läroplanen till demokrati; att kunna påverka, uttrycka åsikter, ta ansvar, delta i samarbete, delta i beslutsfattande och vara delaktig (Skolverket 2018). (rubriken "Barns inflytande" i *Lpfö98/2016* har ändrats till "Barns delaktighet och inflytande" i *Lpfö18*)

UMEÅ UNIVERSITET

SYFTET MED STUDIEN

... är att utveckla kunskap om demokratifostran i förskolor i olika lokala områden.

Intresset riktas mot såväl verksamhetens innehåll och arbetssätt som barns egna försök att aktivt påverka i vardagen i förskolan.

UMEÅ UNIVERSITET

NÅGRA UTGÅNGSPUNKTER

Frågor om maktrelationer är centrala i studien

- Förskolan som en del av samhället påverkas av hur makt och kontroll där fördelas i tid och rum
- Förskolan är samtidigt en plats där barn med olika bakgrund ska ha jämlika möjligheter att kunna utöva inflytande och utvecklas (Skolverket 2018)

UMEÅ UNIVERSITET

METOD

Etnografisk studie med:

- Deltagande observationer
- Samtal
- Intervjuer med barn och förskolepedagoger
- Dokumentanalys (delvis)

Urval med variation av lokala områden:

- *Glesbygd* (Observationer, gruppintervjuer med barn och arbetslag + bara intervju med arbetslag)
- *Stadsdel med hög andel invandrade familjer* (Observationer, gruppintervjuer med barn och arbetslag + bara intervju med arbetslag)
- *Stadsdel med hög andel höginkomst/högutbildade familjer* (bara intervjuer med arbetslag)

UMEÅ UNIVERSITET

OLIKA LOKALA VILLKOR

Glesbygd

- Hög andel barnskötare, en del utbildad personal
- Pedagogers egna barn i verksamheten
- Kan ingå andra uppgifter (frukost)
- Ofta blandade åldrar
- Bl. ekonomi/utb. föräldrar (vanligt hemtjänst kvinnor, traktor-/lastbilsförare män)
- Få utrikes födda (utom i verksamh. med nytillkomna)
- Flera bor inte nära, åker bil
- Nöjda föräldrar, kan bidra med fikabröd...

Invandrartät stadsdel

- Minst 1 förskollärare/avd.
- Pedagoger kan olika språk ist. för modersmåls lärare
- Stor rörlighet i området (men rel. stabilt i studien)
- Blandat utan/med arbete bland föräldrar (främst pappor har jobb), många studerar svenska
- Över 90% invandrade fam.
- Nöjda föräldrar, kan behöva hjälp förstå vad som avses, samt komma in i samhället

Högsinkomst-stadsdel

- Hög andel förskollärare
- Hög stabilitet, många ped./fam. stannar länge
- Barnen ofta "långa dagar"
- Konkurrensutsatta
- Föräldrar hög inkomst/utbildning
- Bor nära förskola men lång restid till jobb
- Få utrikes födda
- Nöjda föräldrar, frågar om verksamhet, försöker ibland påverka

UMEÅ UNIVERSITET

DEMOKRATIUNDERVISNING FÖR BARNS INFLYTANDE?

- Mer eller mindre oplanerad, med marginaliserad position (jfr t ex Ribeaus 2014)
- Nästan aldrig utvärderad, och låg sällan till grund för medvetna reflektioner pedagoger emellan
- Arbetslagen uttrycker osäkerhet (jfr Jansen m fl 2011), samt trängsel med annat som ska göras

Men...

- lärande, överföring och förvärv sker hela tiden i en pedagogisk verksamhet, även om den är oplanerad och sällan reflekterad

UMEÅ UNIVERSITET

NÄR LÄMPLIGT/INTE LÄMPLIGT MED INFLYTANDE?

Enligt i stort sett all intervjuad personal kan barn ha inflytande över nästan allt, utom:

- När det är en säkerhetsrisk
- Regelöverträdelser
- Gör illa/går ut över någon annan
- Riskerar att gå ut över barnets behov

Ändå stora skillnader mellan olika arbetslag, troligen beroende på

- Olika synsätt på barn och vuxnas förhållningssätt
- Olika medvetenhet om det didaktiska uppdraget/pedagogiska arbetet

UMEÅ UNIVERSITET

HUR GÖRA FÖR ATT NÅ VUXNAS ÖRA?

- Vänligt föreslå eller fråga om något är mest legitimt
- Sätta sig i knä, ta tag i pedagog och visa är framkomligt
- Att göra något "farligt", är effektivt för att få uppmärksamhet
- Upprepat tjat når inte fram direkt, men kan i nästa led löna sig
- Att föra fram med klagande, gnällig stil når sällan fram, möjligen i nästa led
- Att "skvallra" når sällan fram
- Vid samlingen - Att räcka upp handen är det legitima sättet, men att bara säga rakt ut var effektivt vid en förskola
  - Oftast jämnt fördelat när det gäller kön
  - Fördel att kunna prata (svenska)

UMEÅ UNIVERSITET

“TROTS” (MOTSTÅND) ÄR INTE LEGITIMT

... men likadana situationer tolkades olika i olika arbetslag:

- *Gränslöst agerande* p g a att föräldrarna inte kan svensk barnuppfostran och agerar osäkert (i stadsdel med invandrade familjer),
- *Starkt agerande* p g a vana att förhandla och argumentera, även föräldrar (i stadsdelar med familjer med hög inkomst)
- *En mognadsfråga* p g a att barnen är i en viss ålder (2½-3 år vanligast) då mycket ifrågasätts (i glesbygdsområden)

... leder till olika bemötande (tydliga gränser för både barn och föräldrar, lyssna och tålmodigt diskutera, växer bort)

UMEÅ UNIVERSITET

BARN INFLYTANDE, ENLIGT PEDAGGERNA

1. Barns individuella val och beslut (jfr t ex Westlund 2011)
  - Under “fria leken”, måltider, samlingar och arbete med uppgifter inom exempelvis tematiskt arbete
  - Informellt och formellt inflytande
    - Egna val och beslut utan djupare diskussion, eller information om vad de olika valen innefattar eller kan innebära (Ribaeus 2014)
    - Sällan om innehåll och arbetssätt i verksamheten (Sheridan & Pramling Samuelsson 2001)
    - Under samlingen ändå ofta individuella frågor, ibland en form av ”minoritetsval” (jfr Hägglund m fl 2017)

UMEÅ UNIVERSITET

BARN INFLYTANDE, ENLIGT PEDAGOGERNA

2. Formellt, kollektivt inflytande

- Matråd och barnråd (bara i områden med majoritet av familjer höga inkomster/utbildning)
  - Majoritetsbeslut
  - Representativ demokrati
  - Begränsade möjligheter till inflytande? (jfr t ex Dolk 2013, formen det centrala)
  - Annat viktigt lärande?

UMEÅ UNIVERSITET

BARN INFLYTANDE

3. Utifrån mina följdfrågor och observationer från verksamheten

- En form av informellt, mer eller mindre kollektivt inflytande/deltagande i den dagliga verksamheten (i linje med Bae's (2009) "demokratisituationer" (*moments of democracy*) med förhållningssätt som öppnar upp för dialog, förhandling och deltagande för olika barn (*spacious or narrow interactional patterns*))

UMEÅ UNIVERSITET

CENTRALT FÖRHÅLLNINGSSÄTT VID ARBETE MED INFLYTANDEPROCESSER

- Pedagoger intresserade av barnens perspektiv – tillsammans med barnen (jfr Bae 2009; Emilson 2008; Johansson 2011)
  - Vara nära barnen, pedagoger ”delar upp sig”
  - Lyhörd och stödjande för barnens initiativ
  - Lekfullt och meningsfullt deltagande pedagoger
  - Humor, kramar och ett glädjefyllt bemötande
  - Emotionell närvaro
  - Didaktisk närvaro/medvetenhet
  - Som pedagog se sig som ytterst ansvarig i all verksamhet

UMEÅ UNIVERSITET

CENTRALT FÖRHÅLLNINGSSÄTT VID ARBETE MED INFLYTANDEPROCESSER

- Respektera barns röst
  - Att bli lyssnad på, innebär inte att man alltid får som man vill
  - Respektfull och följsam vid tillsägelser, t ex när någon annan ska prata
  - Om något inte kan göras direkt, men senare, viktigt att komma ihåg

- Tid – Att vara här och nu (närvarande), och att ha ett långsiktigt perspektiv (ett ständigt, outtröttligt och långsiktigt arbete)

UMEÅ UNIVERSITET

Organisera för barns kollektiva deltagande

- Miljö och material som uppmuntrar samarbete och deltagande barn
- Dela upp barnen i mindre grupper vid t ex tema gör det lättare för fler att synas och höras
- Vid individuella initiativ, uppmana att kolla upp om fler vill
- Synliggöra rättvisan i gruppen, t ex turordningslistor
- Arbeta med tydliga verktyg för argumentation och konflikthantering med barnen
- Vid val, tydliggöra vad det är barnen har att välja på och vad det innebär
- Uppmärksamma självständighet/självförtroende både när det gäller att föra fram synpunkter, och att kunna lyssna på andra och vara hjälpsam
- Barn lär sig också av att se andra göra/förhandla/hantera konflikter

UMEÅ UNIVERSITET

Adam tar en boll i handen och ställer sig vid dörren ut till lekhallen. *Ped 1* öppnar och ställer upp dörren till lekhallen och Adam och de andra barnen springer ut dit. [---] *Ped 1* ställer ut en låda med bollar på golvet. Några barn kastar, sparkar, springer med bollar. Larin kastar en boll och springer och hämtar den, flera gånger. *Ped 2* ställer också fram tre låga, stora kartonger. Christian går och sätter sig i en. Han tittar sig omkring, ser glad ut. Andra barn sätter sig också i kartonger. Louise och Adam lägger sig i en låg kartong, och *Ped 1* lägger över dem en annan så det blir som ett lock. *Ped 1* frågar: Var är Louise och Adam? De lyfter på locket och skrattar. *Ped 2*: Får jag plats i lådan tror ni? Hon rullar ihop sig i en kartong, och *Ped 1* lägger över ett lock. Det täcker bara nästan, inte helt. De skrattar högt, och *Ped 2* säger: Det var lite trångt för mig. *Ped 1*: *Ped 2* har för långa ben.

(Hjelmér, kommande)

UMEÅ UNIVERSITET

FRI LEK, FRIA VAL?

Vad valde barnen?

1. Ofta könsstereotypa val (t ex pojkar: bilar, lego, fotboll och flickor: dockor, lekte "dagis", ritade och "pysslade") i glesbygd och äldre invandrade
2. En variation av val i yngre invandrade och höginkomstområden

Med vem?

1. Flickor och pojkar lekte separat i äldre gruppen invandrade, och ibland i glesbygd
2. Mixade grupper med flickor och pojkar i yngre invandrade, och oftast i höginkomstområden och ibland i glesbygd

UMEÅ UNIVERSITET

VAD SA BARNEN?

- Om barnen får välja själva vill de helst (Glesbygd, invandrade äldre, 4-5 år)
  - Leka (flickor och pojkar)
  - Spela iPad och dator (flickor och pojkar)
  - Rita, skriva och pyssla (flickor)
  - Leka med pussel och plusplus (flickor)
  - Läs bok (flickor)
  - Leka mamma-pappa-barn, leka "dagis" (flickor)
  - Lego och bilar (pojkar)
  - Leka med djuren/dinosaurier (pojkar)
  - Spela fotboll (pojkar)
  - Bygga koja (pojkar)
  - Springa (pojkar)
  - Vara ute (flickor och pojkar)

UMEÅ UNIVERSITET

MILJÖ OCH MATERIAL SOM ERBJÖDS I OLIKA OMRÅDEN

Glesbygd

- Älgtorn och fyrhjuling i barnstorlek, jakt- och motortidningar
- ”Traditionellt könat” material, kopior från målarböcker att färglägga

Område med många invandrade familjer

- Material från olika länder, reseleksaker
  - Yngre: Kreativt och utforskande material
  - Äldre: Traditionellt könat material, kopior från målarböcker, ansiktsmålning, material för dans

Höginkomstområde

- Material från olika länder, reseleksaker
- Ambition att blanda olika leksaker (t ex dockhus nära bilar) och en stor variation av skapande- och naturmaterial, inga färdiga bilder att färglägga

UMEÅ UNIVERSITET

UTIFRÅN BARNNS INTRESSEN

Barnen valde och intresserade sig för

- Främst saker som värderades högt och var vanligt förekommande i området (t ex älgjakt och lastbilschaufför i glesbygd, reste till andra länder i invandrade/höginkomst, forskare i höginkomst)
- Barns intressen = vårdnadshavares/förskolepersonalens intressen?
- Det barn får erfara i förskolan, innebär inte bara att de får erfarenheter av detta utan det påverkar också vad som är möjligt att tänka i frågan (Bernstein 2000)

UMEÅ UNIVERSITET

OLIKA SYNSÄTT

Könsperspektiv

1. Pojkar och flickor är olika – biologisk förklaring, även parallella synsätt
2. Alla är olika – kön är relationellt och något som konstrueras

Inflytandeperspektiv

1. Barn väljer fritt själva – individens valfrihet
  2. Interaktion mellan barn, och mellan vuxna och barn – demokrati som gemensamma förhandlingar
-
1. Barns inflytande och arbetet med jämställdhet sågs ofta som motsatser
  2. Barns inflytande och arbetet med jämställdhet ”gick hand i hand”

UMEÅ UNIVERSITET

4 barn är själva och dansar i ”vilrummet” till musik när jag kommer in. Nora, Jacinda och Mona rör på höfterna i takt till musiken. Aron hoppar och snurrar lite hiphop-aktigt på golvet. Han tar också händerna i golvet och skuttar med benen/fötterna. Aron har några ringar med band på i handen och rör sig i takt till musiken. Jacinda har en tunn schal knuten i håret i ena hårsvansen, och Nora och Mona har en schal fastknuten vid höften. Aron frågar de andra: Ska vi dansa så som vi gjorde i lekhallen? Ingen svarar, de fortsätter dansa. De klappar händerna i dansen till musiken som nu går snabbare och snabbare. Aron rör sig också runt till musiken, skuttar till, klappar. Han tar en genomskinlig schal över huvudet. Aron: Ska vi lägga oss, jag är svettig. Han lägger sig på kuddarna, ingen av tjejerna säger något och fortsätter dansa. Aron reser sig och går och tar några ringar med band. Han visar Jacinda: Kolla va många jag har! Hon tittar mot honom, ler, och dansar vidare utan att säga något. Han lägger ner ringarna och dansar runt på golvet och går sedan ut och säger till ped.: Jag vill inte dansa längre. *Ped:* Okej. (Hjelmér, kommande)

UMEÅ UNIVERSITET

NÅGRA SLUTSATSER

- Undervisning i och om demokrati behöver planeras, utvärderas och diskuteras i arbetslaget, samt efterfrågas/prioriteras av chefer
- Det tycks vara en förskjutning mot det individuella på dessa förskolor, utan att pedagogerna verkar vara fullt medvetna om det
- Synliggöra/medvetandegöra inte bara individuella val, utan också kollektiva processer
- Centralt för att ”leva demokrati” i förskolan är pedagogers förmåga att vara närvarande, intresserade av och kunna respektera barns olika perspektiv

UMEÅ UNIVERSITET

NÅGRA SLUTSATSER

- Att kunna prata svenska och ålder var mer avgörande än kön vid exempelvis samlingar
- Barns motstånd/trots uppfattas i relation till föräldrarnas etnicitet och sociala klass
- Barnens ”egna val” under fri lek var påverkat av normer och värderingar i närområdet
- Mer av detsamma som i hemmen i förskolorna? Närområdet viktigt, tillsammans med breddning och variation
- Centralt att samtidigt lyssna till det olika barn säger och vilken verksamhet de erbjuds för att göra en maktanalys

UMEÅ UNIVERSITET

LITTERATURLISTA

Arnot, M & Dillabough, J-A (2000). *Challenging democracy: International perspectives on gender, education and citizenship*. London: RoutledgeFalmer.

Bae, B (2009). Children´s right to participate: Challenges in everyday interactions. *European Early Childhood Research Journal*, 17(3), 391-406.

Biesta, G (2007). Education and the democratic person - Towards a political conception of democratic education. *The Teachers College Record*, 109(3), 740-769.

Colnerud, G (2004). Värdegrund som pedagogisk praktik och forskningsdiskurs. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 9(2), 81-98.

Dolk, K (2013). *Bångstyriga barn – Makt, normer och delaktighet i förskolan*. Stockholm: Ordfront.

UMEÅ UNIVERSITET

Emilson, A (2007). Young children´s influence in preschool. *International Journal of Early Childhood*, 39(1), 11-38.

Emilson, A (2008). *Det önskvärda barnet – Fostran uttryckt i vardagliga kommunikationshandlingar mellan lärare och barn i förskolan*. Göteborgs universitet.

Englund, T (2003). Skolan och demokratin – på väg mot en skola för deliberativa samtal. I: B Jonsson & K Roth (red.) *Demokrati och lärande. Om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.

Hjelmér, C (kommande). Free play, free choices? Influence and construction of gender in preschools in different local areas. *Education Inquiry*.

Hägglund, S (2009). Barn, rättigheter och medborgarskap – Några tankar om medborgarskap som status och som praktik. I: A-M Markström, M Simonsson, I Söderlind & E Anggård (red.) *Barn, barndom och föräldraskap*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

UMEÅ UNIVERSITET

Hägglund, S; Löfdahl Hultman, A & Thelander, N (2017). *Förskolans demokratifostran – I ett föränderligt samhälle*. Malmö: Gleerups.

Jansen, K E, Johansson, E & Eriksen Ødegaard (2011). På jakt etter demokratibegrep i barnehagen. *Nordisk barnehageforskning*, 4(2), 61-64.

Johansson, E (2011). *Möten för lärande – pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Johansson, E.; Emilson, A. & Puroila, A-M (2018). *Values education in early settings – concepts, approaches and practices*. Cham: Springer Publishing Company

UMEÅ UNIVERSITET

Ribaeus, K (2014). *Demokratiuppdrag i förskolan*. Karlstad: Karlstads universitet.

Sheridan, S & Pramling Samuelsson, I (2001). Children´s conceptions of participation and influence in pre-school: a perspective on pedagogical quality. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 2(2), 169-194.

Skolverket (2000). *Med demokrati som uppdrag – En temabild om värdegrunden*. Stockholm: Liber.

Skolverket (2010). *Läroplan för förskolan Lpfö 98. Reviderad 2010*. Stockholm: Fritzes

Skolverket (2016). *Läroplan för förskolan Lpfö 98. Reviderad 2016*. Stockholm: Skolverket.

UMEÅ UNIVERSITET

Skolverket (2018). *Läroplan för förskolan, Lpfö18*. Stockholm: Skolverket.

Socialstyrelsen (1987). *Pedagogiskt program för förskolan*. Stockholm: Socialstyrelsen

Turnšek, N (2009). Children as citizens 'Here and now' – Democratic participation as a core of citizenship education in early years. *International Magazine for Educational Sciences and Practice*, 7(5-6), 18-27.

Utbildningsdepartementet (1998). *Läroplan för förskolan, Lpfö98*. Stockholm: Skolverket.

Westlund, K (2011). *Pedagogers arbete med förskolebarns inflytande – En förskoledidaktisk studie*. Malmö högskola.

UMEÅ UNIVERSITET